

sport &
samenleving

Zie voor de laatste updates
trouw.nl/sport

De pijn van intersekse topsporter Foekje Dillema is weer 'akelig actueel'

Theater | Foekje Dillema was een van de eerste atletes die werd geweerd bij wedstrijden, omdat er twijfels waren over haar geslacht. Nu is er een voorstelling over haar verhaal.

Esther Scholten
Leeuwarden

Zelf heeft ze er nooit over gesproken. Met geen woord. Tegen niemand. Nu is er een toneelvoorstelling over Foekje Dillema, de Nederlandse atlete die halverwege de vorige eeuw op eens geen wedstrijden meer mocht lopen omdat ze niet vrouw genoeg zou zijn. Deze vrijdag is de première in Leeuwarden.

Het verhaal is 75 jaar oud, maar regisseur Jos van Kan voelde meteen dat het 'een hoge actualiteit' heeft, toen hij door schrijver Kees Roorda benaderd werd. "Dit verhaal vertelt veel meer dan alleen een persoonlijke geschiedenis. Of het nou gaat om intersekse personen als Foekje in de topsport of om iemand die wat meer gewicht heeft en daarom op breedtesportniveau niet welkom is in een team, 'want daar hebben we niks aan'. Het gaat over hoe mensen buitengesloten worden om wie ze zijn."

Tussen de repetities door, in de gymzaal van een middelbare school in Leeuwarden, leggen Van Kan en acteur Lourens van den Akker uit waarom Dillema's verhaal een podium verdient. Juist nu.

Van den Akker: "Ik heb zelf hoog gevoetbald en als kind werden we al gedrukt om in categorieën te denken en in programma's te passen. Ik hou nog steeds erg van sport en heb zelf aan het onderwerp gesnoven: net niet goed genoeg zijn en wat betekent dat dan? Daarom raakt het me wat er met Foekje is gebeurd, ook omdat het weer akelig actueel is."

Kruispunt in de tijd

De sportwereld worstelt nog steeds met het thema gender. Denk aan de Zuid-Afrikaanse atlete Caster Semenya of Imane Khelif, de bokster uit Algerije die afgelopen zomer tijdens de Olympische Spelen het middelpunt was van een internationale rel. Onlangs nog voerde de mondiale atletiekbond een wangslijmtest in om te bepalen of een sporter biologisch gezien een vrouw is, 'om de vrouwen categorie te beschermen'.

Maar ook elders in de maatschappij, buiten het sportveld, is het onderwerp van een steeds verhitter de-

bat. Niet voor niets tekende de Amerikaanse president Donald Trump op de dag van zijn inauguratie een 'gender-decreet': zijn regering erkent enkel twee geslachten, man en vrouw, die ook niet veranderbaar zijn.

Volgens Van den Akker is het ontzettend belangrijk 'dat we op dit moment, op dit kruispunt in de tijd, stilstaan en luisteren naar elkaar zonder meteen een oordeel te hebben'. "Dat voel je ook in dit verhaal."

Foekje Dillema, opgegroeid in het Friese plaatsje Burum, bleek een sprinttalent. In juni 1950 verbeterde ze het Nederlands record op de 200 meter, dat op naam stond van olympisch kampioene Fanny Blankers-Koen. Een maand later werd ze voor het leven geschorst, omdat ze een net ingevoerde seksetest weigerde te ondergaan. Ze overleed in 2007. Na haar dood bleek uit DNA-onderzoek dat Dillema vrouwelijke én mannelijke geslachtskenmerken had.

Theater kan iets wat een documentaire of krantenartikel niet kan, zegt Van Kan: verbeelden wat er zich in het hoofd en hart van Dillema 'afgespeeld' zou kunnen hebben. "Een

Foekje Dillema zou haar hele leven blijven zwijgen. Ze overleed in 2007.

bekend citaat van Goethe luidt, vrij vertaald: kunst is de bemiddelaar van dat wat niet uitgesproken kan worden. Deze vrouw heeft besloten om nooit te praten over wat haar is overkomen. Aanvankelijk denk je: dat is dapper en mooi."

Maar als je dan op onderzoek uitgaat, vervolgt hij, komt die beslissing in een ander licht te staan. Is het wel een daad van trots en verzet geweest? De theatermakers hebben in de voorbereiding met intersekse personen gesproken en ontdekten dat zwijgen ook uit schaamte kan voortkomen, of uit maatschappelijke dwang. "In onze research kwamen we erachter dat mensen die ge-

Scène uit het theaterstuk 'Foekje' met rechts acteur Lourens van den Akker. FOTO LUCAS KEMPER

Foekje Dillema tijdens een atletiekwedstrijd in 1950 in Groningen.
FOTO NATIONAAL ARCHIEF

boren worden in het spectrum tussen man en vrouw nog steeds met operaties veranderd worden. Of naar de vrouwen- of naar de mannenkant. Er wordt dus in baby's gesneden en dan luidt nog altijd vaak het advies: praat er maar niet over."

Melkmeid in de stal

Theatergezelschap Tryater speelt de voorstelling *Foekje* in zalen door heel Friesland en tijdens het Oerol Festival op Terschelling. Het is overwegend in het Fries, maar met Nederlandse ondertiteling, geprojecteerd in het decor. Tijdens een van de laatste repetities worden looplijnen besproken en kijkrichtingen. Belangrijk om straks de verbinding te vinden met het publiek. Diversiteit en gender zijn ingewikkelde onderwerpen, erbij mogen horen en jezelf kunnen zijn ook? 'Oh maar natuurlijk kan zij het ver schoppen', klinkt het cynisch op het toneel, 'tot melkmeid in de stal, haha.'

De makers benadrukken dat ze 'niks prediken' en laten bewust ook meningen horen waar zijzelf 'de wenkbrauwen bij optrekken'. Ze beogen slechts het bewustzijn te vergroten rond de problematiek en willen de emotionele impact voelbaar maken.

Van Kan: "Foekje Dillema was wereldwijd een van de eerste schrijvende gevallen die om deze reden werd uitgesloten en naar wie vervolgens niemand meer heeft omgekeken. Zij is een icoon van de provin-

cie. Het zou zonde zijn als haar geschiedenis verloren ging, maar niet alleen voor Friesland. Voor heel Nederland en eigenlijk ook voor de rest van de wereld."

Bij zo'n beladen onderwerp werkt het beter, denkt de regisseur, om een persoon van langer geleden centraal te zetten. "We hadden ook een voorstelling over Imane Khelif kunnen maken, maar dit is toegankelijker. Een verhaal dat al voorbij is,

'Het zou zonde zijn als haar geschiedenis verloren ging, niet alleen voor Friesland'

biedt de toeschouwer meer vrijheid om gewoon te komen en te kijken. De afstand in tijd biedt meer ruimte voor reflectie."

En daar dringt – paradoxaal genoeg – die actualiteit zich alsnog op. "Gender wordt op dit moment politiek gemaakt", stelt Van den Akker. "In deze tijd zijn er mensen die zeggen: 'Mag ik alsjeblieft zijn wie ik ben, zonder daarover te zwijgen'. Politiek leiders gebruiken deze mensen als kanonenvoer in hun campagnes."

Van Kan vult aan: "Het lijkt alsof alles bespreekbaar is nu en we het ook over deze onderwerpen met elkaar kunnen hebben, terwijl er tig

mensen zijn die dat niet doen. Die zich bedreigd voelen om open te zijn en dat wordt alleen maar erger momenteel."

Verzonnen maatstaven

Foekje Dillema zou haar hele leven blijven zwijgen. Zij trok zich terug in Burum, waar ze gymnastiekles aan kinderen ging geven. Atlete Caster Semenya zocht later wel de barricades op, toen zij vanwege hoge natuurlijke testosteronwaarden na 2016 werd uitgesloten van deelname. "Er zijn allerlei verschillen tussen mensen", zegt Van Kan. "De een heeft grote voeten en daardoor voordeel, een ander door zijn lengte. Maar zodra er voordeel dreigt met iets wat gendergerelateerd is, slaan mensen op tilt."

Van den Akker: "Topsport gaat inherent gepaard met competitie. Dus willen we een zo eerlijk mogelijk speelveld creëren en daar wringt het. Er worden allerlei maatstaven verzonnen en oplossingen bedacht, die maar gedeeltelijk werken. Want daarmee sluit je ook mensen uit. Dat is kwalijk, want net zoals de Formule 1 de voorloper is van alle auto's op straat, is topsport ook de voorloper van hoe wij met mensen omgaan in onze samenleving. Ik denk dat mensen in de topsport die voorbeeldfunctie weleens vergeten."

De voorstelling *Foekje* is tot en met 22 juni te zien op verschillende locaties. Zie tryater.nl

De Zuid-Afrikaanse atlete Caster Semenya moest een geslachtstest ondergaan. FOTO AFP

buiten de lijnen

Zelfs bij schaken worden trans vrouwen geweerd

De vrouwelijke sport moet worden beschermd. Het zijn woorden van Sebastian Coe, prominent IOC-lid en de voorzitter van de internationale atletiekfederatie. Een paar weken geleden maakte hij bekend dat atletes eenmalig een wangslimtest moeten ondergaan, om helder te krijgen of zij biologisch gezien een vrouw zijn. Op een persconferentie noemde Coe deze test 'niet al te ingrijpend, maar wel de juiste'.

Praktisch gezien is de test inderdaad een fluitje van een cent, maar het is nogal wat als vrouwen moeten bewijzen dat ze daadwerkelijk vrouw zijn. Denk aan Foekje Dillema, de Nederlandse atlete die in 1950 een geslachtstest weigerde te ondergaan, waarna haar sportcarrière ten einde was (zie de pagina's hiernaast).

Het recente besluit van de atletiekfederatie zorgt bij Nederlandse atleten voor 'een innerlijke tweestrijd', vertelde Lianne de Witte onlangs tegen de NOS. De voorzitter van de atletencommissie zei dat ze 'niet te zeer wil vasthouden aan man-vrouw-verhoudingen, maar in de atletiek zijn er nou eenmaal maar twee categorieën'.

Atlete De Witte: "Het is wel belangrijk te benadrukken dat dit niet om genderidentiteit gaat, maar puur om geslacht. Maar het verschil in hoe je dat in het dagelijks leven beschouwt en als atlete, is wel ingewikkeld."

Een vrouw met mannelijke kenmerken, zoals verhoogd testosteron, heeft onmiskenbaar voordelen bij bepaalde fysieke sporten. Daarom heeft ook de internationale zwembond de regels voor trans vrouwen aangepast. Maar geldt dat voordeel ook voor schaken bijvoorbeeld, bij uitstek een denksport?

De internationale schaakbond Fide besloot twee jaar geleden de regels voor transgender vrouwen drastisch aan te scherpen. De sport kent twee wedstrijdscategorieën: de open competitie, waar iedereen aan mee kan doen, en een competitie speciaal voor vrouwen. Transvrouwen mogen niet meer mee doen in die tweede categorie.

De reden dat er een aparte toernooien zijn voor vrouwen, is niet omdat mannen betere schakers zouden zijn. Het komt simpelweg omdat er veel meer mannen schaken dan vrouwen en bijna altijd winnen in de open competities.

Het besluit van de Fide zorgde destijds voor beroering en boosheid

Het is nogal wat als vrouwen moeten bewijzen dat ze vrouw zijn

Zij stellen de binaire indeling van sport ter discussie:

1. Atlete Caster Semenya
2. Boksster Imane Khelif
3. Zwemster Lia Thomas

in de lbthi+-gemeenschap. In Amsterdam protesteerde toenmalig D66-Kamerlid Lisa van Ginneken, zelf transgender, door op straat een partijtje te spelen op een groot roze-wit schaakbord.

De vraag die in de lucht blijft hangen is of mannen, op welke manier dan ook, een voordeel hebben aan het schaakbord. De bekende neuropsycholoog Erik Scherder vindt het een fascinerende kwestie. Hij heeft zich er eerder in verdiept en zegt: "Mannen schaken anders dan vrouwen. Aanvallender. Het testosteron zal van invloed zijn." Maar dat betekent niet automatisch dat het schaakspel er beter op wordt.

Er is nog een ander, interessanter verschil, vertelt Scherder. "Bij schaken is het de kunst om in het eindspel te pieken, om juist in die laatste fase vlijmscherp te zijn." En mannen zijn daar over het algemeen beter in, weet Scherder. "Zij kunnen een hoog energieniveau langer vasthouden." Maar of dat voldoende is om transgenders te weren op schaaktoernooien voor vrouwen, daar durft Scherder zijn vingers niet aan te branden. "Daar is onderzoek voor nodig. En dat is, voor zover ik weet, nog niet gedaan."

De rubriek 'Buiten de lijnen' behandelt de belangrijkste bijzaken in de sport. Redactie: Matthijs van Dam, Kick Hommes, Esther Scholten, Bart Zuidervaart